

210

23

1495

Koren:Észak ébresztői.

.Oravala-Koren:A kalajoki vádlottai.

Farkas Zoltán:Vargabötü.

Farkas Zoltán:Foglyok anyja.

ÉSZAK ÉBRESZTŐI

KÉPEK AZ ÉBREDÉS TÖRTÉNETÉBŐL.

*

IRTA: KOREN EMIL.

*

GYŐR, 1947.

Baross-nyomda, Koncz József Győr, Andrásy-út 24. Telefon: 7-63.

Elöljáróban

Ennek a füzetnek a lapjain belepillantunk az északi evangélikus népek nagy ébresztőinek életébe.

Az ébredési mozgalmak ma észak evangélikus egyházainak mindenki által elismert elevenítő erői. Bizonyoságtévő beszélgetésektől, szűkkörű házi áhítatoktól a nyári hetek sokezres tömegű „felébredt ünnepei”-ig lüktet bennük a Lélek ereje s indít el egyeseket és sokakat a megtérés boldog útján. Az egyház pedig örül, hogy megzendült benne a Lélek.

De nem mindig volt ez így. A másfél századdal ezelőtti időben lelki tespedés s a felvilágosodás kábult világi álma nehezedett papokra és hívekre egyaránt s rabságában tartotta évtizedeken át Isten anyaszentegyházát.

Isten azonban nem tűrte Igéjének mellőzését s keményen döngette a megmerevedett burkot. Szószólóinak egész sorát küldötte, hogy tegyenek bizonyosságot Róla s ébresszék fel az alvó lelkeket. Az elvilágiasodott egyházi élet nem vette szívesen a szokatlan hangot s nem ismerte fel benne Isten üzenetét. Visszadobbant hát, amikor ez az új hang betört az egyház berkeibe is. Isten ébresztő hírnökeit mindegyre el akarta némítani s hol enyhébb, hol súlyosabb üldözéssel igyekezett útjukat vágni.

Az üldözésnek egy jelentős fordulópontját vesszük most idői támpontúl s ennek a jelentőségét mérve pillantunk szét északon, hogy meglássuk Isten ébresztő munkásainak az evangéliumért keresztet hordozó életfolytatását. Ők szentelték és termékenyítették meg szenvedésükkel az ébredés talaját, hogy kinőhessenek és lombosodhassanak az ébredési mozgalmak gyümölcsstermő fáin.

Ez az idői támpont a híres kalajoki tárgyalás éve: 1839.

A finnországi Kalajokiban vád alá helyezték öt lelkészt és huszonkét világi embert. Azzal vádolták őket, hogy részt vettek, sőt némelyek összehívtak és beszéltek is vallásos, házi összejöveteleken, az u. n. szeuratokon s hogy maguk között gyűjtöttek a pogány misszióra. Ehhez a vádhoz jogi alapul az 1726-i királyi rendelkezés, a konventplakát szolgált, amely tiltja a házi összejövetelek tartását. (Ezt a rendelkezést azonban egészen más történelmi helyzetben és körülmények között hozták s ebben az időben, 1839-ben semmikép sem illett a itt említendő Ruotsalainen Pál, a finn parasztproféta, Malmberg N. Gusztáv és Lagus Jónás lelkészek is. A tárgyalás egyre nagyobb port vert fel. 7 tárgyalást tartottak, összesen 25 napig. 144 tanút hallgattak ki s végül kimondták az ítéletet. A vádolt lelkészeket fél évi hivatalvesztésre s valamennyiüket, a világi vádlottakkal együtt pénzbírságra ítélték. A végsőkéig való felbbezés az ítéletben lényeges változást nem hozott.

A rendkívül érdekes tárgyalással külön könyv foglalkozik, mely összeállításomban Kalajoki vádlottai címen nemrég hagyta el a sajtót. A tárgyalásnak most csak egy érdekes jelenetét emelem ki.

A kihallgatások alatt a bíróság udvarán az érdeklődők igen nagy számban gyűltek mindig össze, mivel a tárgyalóteremből már kiszorultak. Élénk figyelemmel kísérték az ügyek folyását s ha jelentős — akár jó, akár rossz — fordulat következett be, kint bátorító ének csendült az ajkakon. Az egyik feszült pillanatban is, amikor az öt lelkész bírái előtt állott, felcsendült kint az ének. Lagus Jónás bent a vádlottak között csendesen megszólalt:

— Ez az ének túlzeng az időkön.

Látnoki erejű mondat volt.

Hadd kapjon most szárnyára minket ez az időkön és határokon túlzengő ének s nézzük meg, az ébredés ügyében mit tesz Isten Lelke ezalatt Finnország más tájain s a többi északi országban.

* * *

Előbb azonban az ébredés ügyéről még néhány mondatot le kell írnom.

Isten Lelkének ébresztő munkája az u. n. ébredési mozgalmakban formálódott ki. Ezek egyazon cél látásával, egyazon tűz által hajtvva, mégis kü-

lönböző útakon járva haladtak előre. Ez a különbség azonban nem jelentett ellentétet, mint gondolná az, aki közelről szemlélve látja az előforduló vitás pontokat. A különbség magyarázata abban van, hogy történetileg s a körülményeket tekintve más-más alapon indultak el s így adódtak tanításaikban a hangsúlybeli eltolódások.

Finnsország főbb ébredési mozgalmai, melyeknek nagyjait itt következőleg említjük, ezek:

A k ö r t t i mozgalom, más szóval felébredtek. Megindítója Ruotsalainen Pál. Itt megemlített nagyjai Malmberg N. Gusztáv és Lagus Jónás. Tanításukban hangsúly a bűn kérdésére esik.

A l a e s t a d i á n u s ébredés a lappok között indult meg, de délebbre is hamarosan elterjedt, sőt kivándorló finnek Amerikába is elvitték a tüzét. Megindítója Laestadius L. Lőrinc. Említett nagyjai közé tartozik Raattama János, aki tanításuk formálója volt. Jellemzőjük a bűnvallás és a személyes bocsánathirdetés.

A z e v a n g é l i u m i ébredés, vagy hedbergianusok megindítója Hedberg F. Gábor. Hangsúly az evangélium örömhírén van.

A z i m á d k o z ó k mozgalmanak megindítója Renquist Henrik. Nagy súlyt helyezett a megtért élet gyümölcsseire. Buzgó imádkozó volt.

Stenbäck Lőrinc nevéhez külön ébredési mozgalom nem fűződik. A középosztály buzgó ébresztője volt.

A tanításukra vonatkozólag leírt néhány szó ellen talán ők maguk tiltakoznának legjobban. Mondván, hogy amit a másiktól leírtam, azt ők is tanítják. Így is van. De itt csupán a hangsúlyról van szó.

Isten kegyelme és Krisztus kereszttje pedig mindegyikük tanításában nagyon erőteljesen benne van.

A leghíresebb finn paraszt

A magyar kegyességi irodalom olvasóközönsége már ismeri Ruotsalainen Pál, a parasztproféta nevét.

A finn egyháztörténelem leghíresebb parasztja — írja róla Voipio Aarne professzor.

Koskimies püspök Lutherhez hasonlítja. Luthert is lelkének szorongása hajtotta mindaddig, míg feleletet nem talált erre a kérdésre: hogyan jutok el az Istennel való békességre?

Szakasztott ugyanez ismétlődött meg Ruotsalainen esetében is.

1777 július 9-én született. Szüleinek első gyermeke volt s még hat követte. Szegényesen, sokszor kimondottan nyomorúságban éltek. 6 éves korában tanult olvasni. Nagybátyjától kapott egy Bibliát. Ez volt az olvasmányja s a legjobb barátja.

19 éves korában — ekkor, 1796-ban kezdődött a savo-i (olv. Szavó) ébredés — hallott először ébresztő prédikációt. Ma úgy mondanók: evangélizációt. Ettől kezdve szorgalmasan jár ezekre az alkalmakra. Ezeket az íghirdetéseket még nem hatotta át az igazi ébredés tiszta levegője. Még magukba hordtak valamit a korábbi ébredés rajongó izéből. A fiatal Pál ösztönösen érezte ezt. Lelkének gyötrő kérdései világos feleletet vártak s ezek az alkalmak egyre súlyosabb lelki harcok tüzébe vetették őt. Éhes lelke mindent megragadott, ahol csak feleletet sejtett. 22 éves volt, amikor hírt hallott arról, hogy Iisalmiban, (olv. Iszalmi) járt egy ember, aki Isten kegyelmének megismerésében tanácsot tud adni. Égő vágyat érzett, hogy beszéljen ezzel az emberrel. Bocs-

kort kötött hát, tarsolyt vetett a hátára elemózsiával s útnak indult. Házról-házra, tanyáról tanyára érdeklődve haladt, míg végre Jyväskylä-ben (olv. Jüveszküle) ráakadt. Egyszerű kovácsmester volt: Högman Jakab. Pál elmondta belső küzdelmét. Akkor hangzottak el Högman híres szavai, amit Pál sohasem tudott elfelejteni s ami azóta klasszikus igazsággként íródott nemcsak a finn egyháztörténet lapjaira, de száll azóta is az ébredő lelkek mementójaként.

— Egy, ami hiányzik belőled s ezzel az eggyel minden: Krisztus benső ismerete.

Högman szavai egyre gyakrabban jutottak Pál eszébe. A Mézcsöppek c. angolból fordított kis kegyességi könyvecskét is sűrűn lapozgatta. Megtanulta, hogy az embernek mindennap újra meg újra Isten színe elé kell állani, bűneit megvallani, hogy kegyelmet kapjon s részesüljön Krisztus váltságában. Nem sokkal ezután ő maga is beszélni kezd a szeuratokon. Lassan lelki tanácsadóvá érik.

1800-ban, 23 éves korában megnősül. A felesége Olikainen Ritta, akivel 33 évig él csendes házasságot. Az ő halála után fél évvel nősült másodszor. Savolainen Annát vette el, aki 36 évvel élte túl őt.

Igen sokat jár szeuratokra s különösen amióta néhány helyváltoztatás után megtelepszik Aholansaarin, háza összejövetelek, lelki beszélgetések központjává válik.

Sokat kell nélkülöznie hitéért s bosszantásokat és gunyolódásokat elszenvednie. Gyűléseik miatt egyre gyakrabban zaklatják hivatalosan is. Különösen 1823, majd 1828 óta, amikor először tiltják meg külön a felébredtekre nézve az összejöveteleket. Pál békén tűr s ahol lehet, elkerüli a hatósággal való összetűzést.

Kalajokit azonban nem lehetett elkerülni. Vád alá került, mert részt vett vallásos összejöveteleken (szeuratokon) s azokon beszélt is, bizonyosságot téve hitéről. Ott látjuk nyugodt arccal, sajtáságos, kissé hátrabilenő fejtartással állni bírái előtt a vádlott papok oldalán. Összejöveteleiket megtiltották s őreá pénzbüntetést róttak.

A tárgyalás kimenetele nem törte meg Pált. Tudatában volt Krisztus szavainak: e világon nyomorúságotok léssen, de bizzatok: én meggyőztem a világot.

Az ébredés ügyének mindvégig csodálatos apostola maradt. 75 éves korában, 1852-ben megnyugodott, csendes lélekkel ment el Urának örömébe.

Pohjanmaa felébredt papja

Malmberg Niilo Gusztáv 1807 február 16-án született papi családból. Finn szokás szerint több keresztapja is volt. Közöttük egy jogász s egy pap is. A kis Niilo Gusztáv így indult meg ebben a világban a törvény s az evangélium szárnyai alatt. Gyermekségét Kalajoki körzetében, Reisjärviben (olv. Reiszjervi) töltötte. Jós-erejű gyermekemléket vitt magával innen.

Egy alkalommal játék közben felállt egy köre s pajtásainak prédikálni kezdett. A gyermeksergeknek nem tetszett a játék s lerángatták a köről. Verekedés és vérző orr lett a vége. — (Évekkel később az egyik verekedő pajtás éppen *Malmberg* igehirdetése révén jutott ébredéshez. Amikor utána elbeszélgettek, *Malmberg* mosolyogva kérdezte: miért nem rántottál le most is a szőszékről?)

Főiskolai éveit Turkuban, majd pedig amikor Turkura 1827 szeptember 4—5-én rászakadt a halál éjszakája s a nagy tűzvész mindennel együtt az akadémiát is elpusztította, Helsinkiben folytatta.

Mint kiségitésre kirendelt teológus, Szentpétervár svéd gyülekezetének lelkésze mellett kezdte szolgálatát. Az egészen nemzetközi légkörű városban különálló angol, német, svéd és finn evangélikus egyházközségek voltak. Két utóbbi I. Sándor cár 1820-as rendelete alapján a porvoo-i püspök hatáskörébe tartozott.

Malmberg itt jutott igazán Isten iskolájába. Az akadémia felvilágosodott szellemisége, száraz teológiai oktatása nem tudta lelkét igazán megérinteni. Pétervárt

megismerte a német pietizmust s hamarosan ő is éb-resztő prédikációkat tartott. Midőn a hatóság látta, hogy nagy tömegek hallgatják, akik a zsufolt templomból gyakran az utcára is kiszorultak, veszedelmesnek tartotta működését és száműzte Pétervárról.

A finn ébredést akkor ismerte meg, amikor Kalajokiban, illetve annak körzetéhez tartozó Nivala templománál volt. Ideérkezett az úton lévő öreg Ruotsalainen Pál is s benne mindjárt a legelején az ébredés öreg vezérét ismerhette meg Malmberg.

A kalajoki per egyik fővádlottja volt. Vallásos összejövetelek (szeuratok) tartása, azokon való „eretnek“ tanítás, valamint pogány misszióra való perselyes gyűjtés miatt állították a vádlottak padjához. Csodálatos rendíthetetlenséggel áll bírái előtt. Védi az összejöveteleket, tanításukat, a vádlott 22 parasztot s négy pap-társát. Amikor fél évi hivatalvesztésre ítélték, a Szentlélektől való küldetésének tudatában a végsőkig fellebbezett, de eredménytelenül. A legvégső fórumon is megkapta az elutasítást: „előbb viszik önöket Szibériába, semhogy az ítéletet megváltoztassák.“ A féléves hivatalvesztés jogérvényessé vált. Mielőtt megkezdte volna, Lapua népe előtt így prédikált:

— A sátán azt hiszi győzött, amikor szájkosarat rakott rám. De csalódní fog, mert Isten száját nem foghatja be.“

A büntetés kitöltése után 1843-ban Lapuába került, ahová akkor igen sok filia tartozott. Állandóan prédikálnia kellett az anyagyülekezetben is s a filiákban is. A nép elrugaskodott volt. A pálinka hódította. Malmberg teljes lendülettel az ébredés szolgálatába állott s az emberek felfigyeltek igehirdetésére. Ahol vasárnap ő prédikált, oda már a szombat esti szeuratokra is tódultak az emberek énekelni, ígét olvasni s lelki beszélgetéseket folytatni. Természetes egyszerűséggel mondták el neki szomorúságaikat, küzdelmeiket és szorongatásait. Amikor ilyen beszélgetések után másnap különös szónoki készségével prédikált, a hatás mérhetetlen volt. A nép, melyet rendörkéz és törvényerő nem tudott kordában tartani, most hallgatni kezdett s tanult, mint

a gyermek. A lélek megváltozásával együtt megújult a mindennapi élet s lerakták Pohjanmaa bensőséges paraszti életformájának alapjait.

Rendkívül áldott élet után 1858-ban halt meg.

Utódai svédesen hangzó családi nevüket Malmivaara-ra finnesítették. Ma is élő család. Tagjai szinte kivétel nélkül az ébredés áldott emberei voltak s ma is azok.

Aki elkésett az Urvacsorával

Vöyri (olv. Vöüri) parochiáján kedélyes társaság gyűlt össze. Papok és világiak egyaránt. Választékosan öltözött hölgyek és urak ülnek a társalgóban. A papokat ruhájukról szinte meg sem ismerni. Mindenki divatosan öltözködik. Az asszonyok finoman pletykálnak, a férfiak politizálnak. Vannak, akik kártyáznak.

A közfelfogás szerint akkor ez volt a természetes, helyes élet. Társaság, vadászat, gazdálkodás volt a vidéki papok főelfoglaltsága. A vasárnap esték vendéglátással teltek el, ahol muzsikáltak, táncoltak, ittak és kártyáztak.

Rövidzekés parasztember kopog a parochián. Lábán horgasorrú csizma. Papért jött, hogy haldokló beteghez hívja. Bent a társaság papi tagjait kínosan érinti a kötelesség szava. Sajnálják itthagyni a kellemes társaságot. Önként egyik sem vállalkozik a szolgálatra. Tanakodnak, hogy ki menjen. Végül a legfiatalabbra, a segédlelkészre esik a választás. Kötelességtudó fiú, magát jó keresztyénnek tartja, de nem siet. A társaság is tartóztatja. Szeretik a fiatal, igen művelt fiút. Elmésen társalog s szereti a szépirodalmat.

Kint a paraszt áll és vár.

Végre bent a segédlelkész több mint egy órai huza-vona után szabadkodik s elindul.

A küldönc igen értelmes, komoly ember. Csendes szóval elmondja a beteg lelki helyzetét s figyelmezteti a fiatal lelkészt, hogy ilyen alkalmakkor a papnak saját lelki tapasztalata kerül próbatétel elé. A beteg Isten kegyelmétől elvetettnek érzi magát s az örök kárhozát réme komorlik előtte.

Kicsit különösnek tűnik fel a papnak, hogy egy parasztember figyelmezteti ilyen dolgokra, de a szavak elgondolkoztatják. Ingerültté válik azonban, amikor a küldönc érdeklődik, hogy mimódon jutott ébredéshez. Szava erre élesen csattan:

— Ez nem tartozik rád!

A férfi udvariasan bocsánatot kér s egy példázattal menti merészségét. A király és a koldus ugyanazon hajón szenvednek hajótörést. Mindketten megmenekülnek. Ha ezután a koldus megkérdi a királyt, mimódon menekült meg, a kérdés miatt a király nyilván nem fog megharagudni.

Az egyszerű gerendaházban könnyes szemmel fordulnak a nyíló ajtó felé. Az ágyon fehéren, fennakadt szemmel fekszik a halott. Látszik, hogy pillanatokkal előbb szállt el belőle a lélek. A hozzátartozók halkán a küldöncre támadnak, hogy késve hozta a papot. Mentetgetőzni kénytelen a férfi. Ő idejében ott volt, de társaság volt a parochián s a papra sokáig kellett várni.

Szemrehányó szemek szegeződnek a döbbenetben álló fiatal lelkészre. Szíve a torkában ver. Kínos a csend.

Végül az ágy mellett megszólal egy ősz aggastyán. Hangja halk, de a fiatal pap szívére közuhatagként zúdul minden szó.

— Átkozott legyen, aki az Úr munkájának gátat vet!

Nem is tudja, hogyan jutott ki a házból. A küldönc visszakíséri a parochiára. Kemény beszédére most már nem csattan fel a hangja. Összeomlott benne a „jó kereszttyén“. Zakatolva ver a szíve s szaporán veszi a lélekzetet.

Az Úr elkezdte benne a munkát. Ébredéshez jutott.

Lagus Jónás volt.

Csoda-e, ha Kalajokiban, mint a vádlott papok egyike, keményen áll bírái előtt s meg nem rendül? Hosszú évek vannak már ezóta a háta mögött s Kalajoki vádlottai közé már mint Ylivieska (olv. Ülivieszka) másodlelkésze került.

A felébredtek egyik legkiválóbb papja volt. Később Pyhäjärvi (olv. Pühejervi) került s itt halt meg 1857-ben.

Tundrák prédikátora

Püspöke a lappok lelkipozására küldte. Végtelen tundrákon vágatott vele a rénszarvas, míg ő hallgatva ült a kicsiny, csónakszerű, egytalpas szánkóféle alkotmányban: a pulkkában. A vágató rénszarvas arcába vágta a patájával összelapított hógöröngyöket.

A nomád lappok a rénszarvas-csorda nyomában éltek. Sem falu, sem város, még a környéken sem. Ott laktak, hol dús volt a fű, vagy a zuzmó a rének számára. Börsátorban, prémbundában.

Egy évig közöttük élt *Laestadius* Lars Lévi, a fiatal lelkész.

Egy év után Kaaresuvanto lapp falu papja lett. Élete annyiban változott csak, hogy letelepedett s megházasodott. A miliő ugyanaz. Végtelen tundrák, nomád, csontos és iszákos, tömzsi lappok. Elhagyatottság, több hónapos sötétség s köröskörül burjázó bűnök. Vadászik, halászik, figyel a vidék flóráját, lelkiismeretesen ellátja hivatalos papi teendőit s erőtlenül prédikál a bűnök ellen.

Amíg Isten bele nem markol a szívébe s életre nem rázza.

Ez is megtörtént. Éppen azon az őszön, amikor Kalajokiban folyt az utolsó tárgyalás.

Vadászatról jött haza egy szombati napon. Otthon meleg családi kör fogadta. Közöttük legkedvesebb gyermeke, aki minden reménysége, szemefénye, öröme és vigasztalása volt: a kicsi Lévi. — Estére a gyermek lázas lett. — Reggelre már nem ismerte meg apját-anyját.

Az istentiszteletre hívó harangszó megszólalt s menni kellett. A pap a szószéken, előtte a gyülekezet a megszokott arcokkal, — otthon pedig a haldokló, legkedvesebb gyermek.

Míg Kalajokiban a világ ítélkezik az ébredés emberei fölött, Kaaresuvantóban így rázza Isten hatalmas kézzel a gyümölcstelen fát, hogy életre térjen s az ébredésnek új, csodálatos gyümölcsöket teremjen.

A következő éjszakán a haldokló gyermeke mellett virrasztó apa elszenderedve álmot látott. Folyóparton állt. Körülötte felesége, kisleánya s gyülekezete. Mindnyájan a tulsó partra néztek. Csodás kép tárult szemük elé. Pompás, virágzó mező fölött tündöklő, soha nem látott szépségű város, a mennyei Jeruzsálem. A túlparton egy gyermek várt rájuk kitárt karokkal, fehér ruhában, puha angyalszárnyakkal. A kicsi Lévi.

Fia halk kiáltására ébredt. Nyájának legkedvesebb báránkját átvitték az angyalok a tulsó partra.

Hegyi pásztorok, ha a karámba akarják terelni a nyáját, megfogják a legkisebb bárányt s erőszakkal beviszik a karámba. A többi magától tódul utána.

Ezt tette az Örök Pásztor Laestadiuszal s a lapp néppel is.

Ekkor indult meg Laestadiusban a nagy lelki változás. Isten még számos eszközzel érleli benne és erősíti az ébredést, míg hatalmas szavu prédikátorrá neveli.

Jelentős fordulatot hozott életébe egy Mária nevű lapp leány bizonyoságtétele. Ez fordította oda tekintetét a bűnről a Megváltóra s a halál völgyéből Őreá, aki megfizette bűnünk adósságát s meghalt értünk. Isten kegyelmének napja felragyogott a sötét szívben. Megérezte a menny előízét.

Laestadius Lars Lévi Isten megkegyelmezett gyermeke lett s kész volt új Keresztelő Jánosként prédikálni megtérést az eltévedt s haza nem találó lapp báránynoknak.

Mindenekelőtt józansági munkához fogott a pálinka bűnében fetrengő nép között. A gyümölcsök lassan értek, de el nem maradtak. 1844-ben már külön abstinens, önmegtartóztató közösséget alakít a lelki ébredés egyik kézzelfogható gyümölcséként.

Igehirdetései csodálatos erővel teltek meg. A nép tódult a templomba. A kárhozatról oly erővel beszélt, hogy a gyülekezet omló könyekkel sírt bűnei miatt. A kegyelmet pedig oly megkapóan rajzolta meg, hogy az emberek hangosan felkiáltottak örömben.

Prédikációi hemzsegték a dörgő durvaságoktól, nyers szavaktól és mondásoktól. De abban a környezetben ilyen beszéd volt a természetes s ez kellett.

A nép sajátosan mély ébredéshez jutott.

A számunkra egészen megfoghatatlan lapp mentalitás az ébredésben sajátos, szokatlan gyümölcsöket is termett. (Látomások, kiáltozások stb.) Ezek miatt egyre több támadásban volt része. Megpróbáltatásoktól nem kímélte meg Isten, de az ébredés ügyének nem lehetett gátat vetni. Délebbre is terjedni kezdett, sőt kivándorló finnek Amerikába is elvitték a tüzét.

A mozgalmat laestadianizmus néven ismerik.

Ő maga szegényen halt meg 1861-ben Pajala kicsiny paróchiáján, egy medvebőrrel letakart priccsen. A világ szemében megvetett volt — nem is lehetett más, mint Krisztus bolondja (I. Kor. 1 : 21.) — de neki békessége volt.

— Jön a Megváltó, hogy kitárt ölébe emeljen! — hangzottak, utolsó szavai s az induló lélek mosolyt vont a haldokló arcára.

Bűnbocsánat hirdetője

Laestadius a nép között igen sok barátra tett szert, akik elindultak országszerte összejöveteleket tartani s prédikálni. Ilyen volt *Raattama* János is (1811—1899), akit a laestadianizmus második alapítójának neveznek.

A kalajoki tárgyalás idején még szürke kis vándor-tanító volt. Igaz, egy betegsége folytán emlékezetes élményeken ment át, nagy lelki kétségei voltak, a halált és kárhozatot látta megnyílni maga előtt, de testi gyógyulásával lassan elsimultak lelki zaklatásai is. Csupán a zárkózottság s némi búskomorság maradtak benne vissza.

Szorgalmas, lelkiismeretes ember volt. Tanításában nem is volt semmi hiba. Csak olykor-olykor felöntött kissé a garatra. Sok év elmúlt anélkül, hogy változás köszöntött volna be életébe.

1844 karácsonyán sajátos esemény készítette elő benne az egy évre rá bekövetkező ébredést. Egy italnagykereskedő ment a kaaresuvanto-i templom felé s az út közepén elejtette a pénztárcáját. Raattama nem sokkal

utána ment, felvette a tárcát s kereste a gazdáját. A tulajdonos csak később akadt rá s Raattama több jutalmat kért, mint amennyit kapott. Szó szót követett s a kereskedő úgy találta, hogy a tárcában különben is kevesebb a pénz, mint amennyi volt benne, amikor elvesztette. Raattama rendkívül megbántottnak érezte magát a gyanúsítás miatt. Azért, hogy néha ittas volt, nem szégyelte magát, de nehezen bírta elviselni azt a gondolatot, hogy az emberek tolvajnak tartásák. Néhány öreg barátja pálinka mellett vigasztalagatta. Kijózanodva azonban egyre rosszabb volt s végül is Laestadiushoz kellett fordulnia vigasztalásért.

Egy év múlva gyötrő emlékként újra előtört a belső mardosás. Ráemlékezett Jézusnak a gonosz lélekről mondott szavaira: ettől nem lehet másképp megszabadulni, mint böjtölés és imádkozás által. Így aztán böjtölt és imádkozott három napig. Az éjszakákon át is imádkozott. A negyedik napon rénszarvasbőrön feküdt kamrájában s teljesen ébren látomást látott. Az ajtó megnyílt s maga az ördög — fertelmes látvány volt a kísértő — jött vele szembe. Elszörnyedve kelt fel, de Jézus meg nem érdemelt kegyelmének bizonyossága lett úrrá benne s bátran kiáltotta:

— Jőjj csak a közelembe, ha mersz! Krisztus lakik a szívemben!

A gonosz lélek erre eltűnt. Ugyanekkor erős férfihangot hallott:

— Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el.

Ez volt Raattama János igazi ébredése.

Ettől kezdve tanításaiban már imádság és bizonyágtevés is helyet talált. Híre futott s esténként idősebbek is meglátogatták. Laestadius kéziratoss prédikációiból olvasott fel nekik. Lassanként gyermekekben s felnőttekben egyaránt megmozdult a lélek. Körülötte is fellángolt az ébredés. Bűneiknek kezdtek az emberek hátat fordítani.

Nevéhez fűződik a laestadiánus tanítás fejlesztése s egy lényeges vonása is. Gyakran olvasta elgondolkozva Luther egyik prédikációját a bűntől való szabadulásra

vonatkozó dolgokról. Ebben Luther a gyónásról szólva lelkére köti a gyóntatónak, hogy biztosítsa az elbukottat minden bűnének bocsánata felől annyira, hogy oly biztosnak vegye, mintha magának Krisztusnak szájából hallotta volna.

Raattama megfogadta Luther tanítását s a lelkiismeret mardosásában vergődő barátainak személy szerint és igen határozott hangon kezdte hirdetni bűneik bocsánatát. Az eredmény csodálatos volt. A feloldozottak egymás után váltak határtalan örvendezés részeseivé. A békeség csak úgy sugárzott az arcukról.

Ezt a gyakorlatot Laestadius is jóvá hagyta. Így a gyónás és a bűnbocsánat személyes hirdetése a laestadianus ébredés lényeges vonásává lett.

Később Raattama megvált tanítói munkájától s teljesen a lelkiek szolgálatába állott. Laestadius halála után ő vette át a mozgalom irányítását.

Kemiö papja

Amikor Kalajokiban 1839 őszén a híres tárgyalás folyt, *Hedberg* Frigyes Gábor még szorosán együtt lépkedett Ruotsalainen Pálék ébredési irányával, amit körtti ébredésnek neveztek. A kalajoki tárgyalás vádlott papjai közül *Lagus Jónáshoz* különös meleg barátság is fűzte.

Egy alkalommal hosszasan beszélgetvén Ruotsalainen-nel, az öreg Pál ki is jelentette, hogy *Hedberg* igaz úton jár.

Különválásuk mégis bekövetkezett. Még nem vált jogérvényessé a kalajoki ítélet, amikor más ütemre kezdett lépni s az ébredésben személye körül külön csoport kezdett alakulni, amit később evangéliumi vagy *hedbergiánus* csoportnak neveztek.

A lényeges törés közte s a körttiek között 1843-ban következett be. Személyes barátsága nem szakadt meg, bár fáj neki a kifejlődött alapvető különbség.

Ruotsalainen Isten kegyelme felől való különös benső élmények előfeltétele után mert valakit megváltott-

nak s helyes úton járónak mondani, míg Hedberg rámutatott arra, hogy Isten kegyelme felől az egyetlen bizonyosság a Szentírásban van s nem az ember benső élményeiben. Ezért nevezte ő a körttiiek tanítását „cselekedet tanítás“-nak, míg a magáét „hit tanítás“-nak. Erőteljesen hangsúlyozta, hogy az ember megváltásának egyedüli alapja Krisztus áldozati halála.

Hányatott életében is ez volt legfőbb vígasztalása és erősítése. Hivatalnokcsalád sarja volt. Gondos nevelést kapott s megtanulta már az otthonában Isten dicséretét. Saját lelkének kérdései hajtották a papi pályára. Mint Paimio papja, oly erőteljesen prédikálta a Krisztust, hogy a környező vidékről is jární kezdtek istentiszteleteire. Vasárnap külön esti áhitatokat is tartott. 1840-ben, tehát nem sokkal a kalajoki tárgyalás után, váratlanul áthelyezték Oulu-ba börtönlelkésznek.

Odaérkezve megkapta az érsek tilalmát, mely szerint semmiféle egyházi tevékenységet nem folytathatott a börtön falain kívül sem a városban, sem vidéken. Oulu főispánja még a városon kívül való mozgástól is eltiltotta. Valójában tehát a börtönlelkész maga is rab volt.

A vidéken rajta volt már ekkor az ébredés bélyege. Titokban szeuratokat is tartottak. Hedberg ezekkel levélbeli összeköttetésben állott. Istentiszteletet csak a börtön egyik helyiségében tarthatott. „Ó, bár egyszer hirdethetném Oulu nagy, tágas templomában a kegyelem és igazság igéit!“ — írja ebből az időből.

Rabsága alig két esztendeig tartott. Két közbeeső beosztása után 1862-ben Kemiö parochusa lett. Harminc évnél tovább volt ebben a gyülekezetben s mindig nagy erővel szolgált. Az ébredés munkájában rendkívül termékeny volt. Időszaki folyóiratot is szerkesztett. Bár nem dicsekedhetett különösebb szónoki tehetséggel, mégis sokfelé hívták prédikálni, mert arról beszélt, amit ő maga is hitt. Különösen buzgó vígasztaló volt.

Ezt mondta egyszer önmagáról könnyes szemmel:

— Olyan nagyon nagy vagyok Jézus Krisztusban, de olyan nagyon kicsi önmagamban.

Tovább élt, mint kortársai. Csak néhány hónappal halála előtt kényszerítette beteg szíve több pihenésre.

Élete utolsó estéjén székében odavitette magát az ablakhoz, ahonnan az öreg templomra nyílt kilátás, ahol sok évig szolgált a gyülekezetnek.

Nézte, nézte a régi templomfalakat, sudár fenyőket és hajladozó nyírfákat.

Másnap reggel, minden halálküzdelem nélkül csendben eltávozott ebből az életből 1893-ban.

Vajjon mit látott azon az estén, a templom felé nézve? ...

Svartholm rabja

Vajjon mit gondolhatott a sortavalai parochián az imádságos lelkű *Renquist* Henrik másodlelkész, amikor elért hozzá a hír, hogy Kalajokiban lelkészeket és hívőket porbe fogtak hitükért?

Bizonyára élesen ráemlékezett saját életútjára. Ő is sokat üldöztetett az evangélium ügyéért. De a javán ekkor ő már túl volt.

A Ladoga-tó szele végigfutott a városon. Sugdosásra indította fehértörzsű nyírfák leveleit s *Renquist* me-rengve nézett ki az ablakon. Gyermekek- és ifjúéveire emlékezett.

1789-ben született Ilomantsiban. Már gyermekkorában papnak készült, de iskolázása körül külső nehézségek támadtak annyira, hogy a tanulásra gyűjtött pénzével vándor-kereskedést kezdett. A vállalkozás jól ment. Üzleti útjain kezébe kerültek a felébredtek irodalmi termékei. Találkozott a savo-i (olv. Szavó) felébredtekkel s *Turkuban* gyakran összejött herrnhuti irányzatú pietistákkal is. Ezek között felébredtek benne a hitbeli kérdések. Ettől kezdve vallásos iratokkal kereskedett. Talán akaratlanul is itt jegyezte el magát a hívő irodalommal. Finnország egyik legszorgalmasabb ébredési írója és könyvterjesztője lett.

Küzdelmes évek után 28 éves korában mégis pappá lett. Hivatását először önmagára nézve vette nagyon komolyan. „Tiszta vessző“ igyekezett lenni *Krisztus* szőlőtővén. (Nevének is ez az értelme.) Ebben hívei felé is szigorú volt. Az egész életben meglátszó megtérést követelt. Nem elégedett meg belső benyomásokkal, élmé-

nyekkel és megváltozással, ha nem követte a külső élet megváltozása is. Míg Hedberg hibáztatta a körttieknél a „cselekedet tanítást“, addig Renquist éppen a külső megtérés erőteljes hangoztatása miatt jutott Ruotsalainennel véleménykülönbségre.

Liperiben lett káplán s rögtön újításokat kezdett. Keletfennországban akkor még sok volt az analfabéta. Olvasó tanfolyamokat szervezett s a szülőknek szigorú büntetést szabott, ha nem tanították gyermekeiket. Könyveket terjesztett. Amikor megkezdte működését, a gyülekezetben összesen 7 biblia volt. Turkuból bőven hozott bibliákat, kátékat s más vallásos könyveket. Szigorúan vette a nép életét is. Egyre-másra kalodába záratta — akkor ez még használatban volt — azokat, akik istentisztelet alatt csak ácsorognak a templom körül. A hívek lassan megértették, hogy a fiatal papnak igaza van.

Ború száll az emlékezve merengő Renquist arcára. Eszébe jutnak szenvedései. Hívei megértették szigorúságát, de felettesei nem. Az esperes, akit különben ő maga nem valami nagy tiszteletben részesített, fegyelmi elé állította. Elűzték s miután politikailag is veszélyesnek tartották, Svartholm várába zárták. Látszat szerint börtönlelkész volt, valójában azonban ő maga is rab. Keményebben és szigorúbban, mint Hedberg. Rab-sága közel tíz esztendeig tartott.

Csodálatos, mégsem tört meg. A nyomorúságban írással foglalkozott s mivel szabad embereknek nem prédikálhatott, prédikált a raboknak s ezek közül sok jutott ébredéshez. A börtönből szabadult felébredt rabok kivették magukkal Renquist írásait, amelyek egymás után jelentek meg. Különösen Luther s más nagy lelki emberek írásait fordította, de ő maga is kb. 60 könyvet írt. Többek között az 1835-ben megjelent, 88 oldalas, „a pálinka szörnyüisége“ című irata tűnt fel, mely sokfelé terjedt. Ő volt Finnországban az első igazi anti-alkoholizmust munkáló ember. A dohányzás ellen is küzdött.

Svartholm rabja egyedül többet tett az irodalomért, mint sok szabadon mozgó és dolgozó egyházi ember együttvéve. De végül az ő szabadulása napja is felvirradt s 1835-ben Sortavala másodlelkészévé nevezték ki.

Ismerte hát az evangélium ügyéért való szenvedést. De volt egy hatalmas fegyvere és ereje: az imádkozás.

Csudálatos megvalósítója volt ennek az apostoli inté-
nek: szüntelen imádkozzatok. Az országúton járók mellé
gyakran odaszegődött, vagy a szembejövőket megállí-
totta s beszélgetésbe ereszkedve megkérdezte, hogyan
állnak lelkiek dolgában. Gyakran megtörtént, hogy az
öreg lelkész az út mellett letérdelt imádkozni azzal, aki-
vel éppen találkozott.

Kedves anekdotát beszélnek a lováról. Amikor el-
adta Renquist, a ló az új gazdájával is megállt az or-
szágúton, ha szembejött valaki. Annyira megszokta, hogy
előző gazdája mindig megállította.

Állandóan a gyülekezetet járta. Különösen a bete-
geket kereste fel. Mielőtt még hívták volna, ott volt.
A házaknál összegyűltek látogatásai alkalmából, hogy
háziáhitatot tarthasson.

Parochiáján külön gyűléstermet építtetett, ahová kü-
lönösen szombat esténként gyűlt össze áhitatra a feléb-
redt nép. Ezekén az összejöveteleken is sok időt fordít-
ottak a térdenálló imádkozásra.

Ébredési mozgalmát így is nevezték: imádkozók.

Sortavalában hat év után, 1841-ben értek először
láthatóvá a gyümölcsök. Templomban s házaknál is
imádkozó csoportok alakultak, nem törődve a világiak
gúnyolódásával sem. A háziáhitatok szaporodtak. Szom-
battól vasárnap estig, gyakran egész hétfőig is telve volt
Renquist parochiája emberekkel. Sokszor éjszakákon át
beszélgetnie kellett lelki tanácsért hozzá forduló embe-
rekkel.

A gyermekeket is szerette. 1848-ban Sortavalában
89 vasárnapi iskolai csoport volt.

Adakozó volt annyira, hogy a nép még ma is — sok
évtizeddel halála után — beszél róla.

A misszió ügyének első apostolai közé tartozott a
körttiekkel együtt Finnországban. Adományokat gyűj-
tött a pogány misszióra s küldte Svédországba, mert
Finnországban még missziói egyesület sem volt.

1866 nov. 5-én halt meg. Halála perceiben győzelmi
bizonyosság és öröm sugárzott róla. Nem sokkal halála
pillanata előtt mondta ezeket a szavakat:

— Sok vendég jön! Az egész mennyei gyülekezet

A „Szelíd szemed Ur Jézus“ szerzője

Vidéki parochián nevelkedett. Erősen hajlott a költészet felé. Maga is írt verseket. Az egyetemen esztétikát és irodalomtörténetet hallgatott. Élénk részt vett a hazafias mozgalmakban. Ezért fél évre száműzték az egyetemről.

Stenbäck Lőrinc igazi élete itt kezdődik.

Hazament szüleihez Vöyri-be (olv. Vöüri). A vidéki élet csendjében ő, a mi fogalmaink szerint izig-vérig középosztálybeli fiú, elmélyült s Isten felé fordult. A könnyű, vidéki élet, társaság, szórakozások, léha összejövetelek egyre idegenebbé váltak a számára.

Egyszer a parochia ifjúsága ismerős, vidám társasággal kirándult egy szigetre. Hamarosan játszani és táncolni kezdtek. Lőrinc észrevétlenül elhúzódot, a csónakhoz ment s beült. Két leány pajkosan megleste. A fiú elmerülve olvasott. Kíváncsian törte a két leány a fejét, mi lehet az az érdekfeszítő könyv, amit többre becsül ez a fiú az ő társaságuknál. Amikor jó idő múlva Lőrinc letette a könyvet s visszament a társasághoz, a két leány a csónakhoz lopózott.

A padkán az újtestamentum volt.

Nem kell csodálkozni, hogy abban az időben a leányok elképedve tartották kezükben a könyvet.

Abban az időben szokatlan és érthetetlen volt ez. De Isten Lelke elvégezte munkáját Lőrinc szívében s később Helsinkiben már külön vallásos összejöveteleket tartott diáktársai körében.

Lassan a versírást is abbahagyta s tanulmányai elmélyültek. Lelkiismeretes komolysággal dolgozik. Célja, hogy egyetemi tanár legyen. Az evangéliumért tanúsított áldozatvállalása és keresztje itt lehető meg. Életének ezt a célját nem valósíthatta meg, mert az egyetemi katedrától hívő magatartása miatt ütötték el. — Vallásos lapot is szerkesztett, de betiltották.

Bizonyára nem ütközött meg Kalajoki hírére sem. Jól tudta, hogy azok a boldogok, akiket üldöznek az Ő nevéért (Mt. 5 : 11.). Hívő, költői lelkéből akkor már fel-fakadt a gyönyörű ének, ami azóta is száll az imádságos ajkakon nem csak finnül, de magyarul is: „Szelíd szemed Úr Jézus...”

Az ő munkájának eredménye, hogy a művelt nép-reteg tekintélyes része is csatlakozott az ébredéshez.

Ezzel hatalmasan szolgálta a társadalmi osztályok közötti válaszfalak ledöntését. A svédesező hivatalnokcsaládok szívében újra lángra gyúlt a finn nyelv iránti szeretet, amelyet a szeuratokon használtak. Nagy szó volt ez akkor, hiszen a hivatali nyelv, az intelligencia nyelve a svéd volt.

Hosszú évek múlva mégis elérte földi célját. Vaasa (olv. Vásza) iskolaigazgatói székéből valóban az egyetemre kerülhetett volna. Amikor az ébredések elleni hangulat alábbhagyott, kinevezték Finnország első nevelésügyi professzorának. Az egészsége azonban ekkor már oly gyenge volt, hogy nem állt Helsinkiben szolgálatba.

Élete végén Isonkyrö (olv. Iszonkürö) parochusa volt s 1870-ben halt meg.

Schartau, a lelkipásztor

1839-ben a svédországi egyház életében egyenesen döntő irányvonalként szerepelt az a megújult életet termő ébredés, amit ebben az időben már *schartauanizmus* néven kezdenek ismerni nemcsak Svédhonban, de szerte északon.

Az, akinek a nevéhez ez az ébredési irány fűződik, 1839-ben, a kalajoki tárgyalás évében már 14 éve várja a feltámadást, de a lélek, amelynek lángja égetett, melegített és világolt benne, ekkor már Svédország fiatal papsága jelentős részének mutatott határozott irányt.

Schartau Henrik (1757—1825) lundi lelkészi tevékenysége egészen mélyreható. Néhány évtizeden keresztül szinte üres padoknak prédikált. De kitartó volt és állhatatos. A hűség lassan gyümölcsöt termett. A pad-sorok telni kezdtek. A legkülönbözőbb társadalmi rétegeket érintette meg s vonta össze a szószerk alatt.

Különös, hogy fárasztó, rideg sematizmussal beszélt. De a lélek éhségét kielégítette. Komoly kereszténység, világos gondolatmenet és kellő etikai só jellemezték prédikációit. Gyökeres intellektuális beállítottság párosult benne az Ige iránti mélységes áhitattal és imádatl, mely a lélekben misztikus, megfoghatatlan módon végezte a maga munkáját. Halála után kiadott prédikációi a svéd ighirdetésben valóságos reformot, megújulást idéztek elő.

Legnagyobb a lelkigondozásban volt. Mély betekintése volt a lelki életbe s mint hűséges pásztor, előszere-ttel foglalkozott hívei lelkével. Tömegek keresték fel szobáját. Valóságos szent áhitattal közeledtek hozzá s a hívek mélyen hitték, hogy pásztorukon keresztül Isten útmutatását kapják. Egy kortársa így ír róla: „Olyan szentély volt az ő szobája, ahová az ember csak imád-ságos előkészület után mert belépni.“ Ugyan kivel talál-kozhatótt ott a lelkében zaklatott és megpróbált hívő, ha nem az áldott Orvossal, aki magához hívja és várja a megfáradtakat és megterhelteket!

Hatásának titka a svéd egyháztörténelem egyik ma-gyarázója szerint *szent egyoldalúságában* van. Csak azért akart élni, hogy embereket Krisztushoz vezessen. Pie-tista volt, de különös határozottsággal, egyházi jelleggel.

A svéd ébredés világa s benne Schartau hatása is megnyílik előttünk Giertz Bo svéd egyházi írónak ma-gyarul „Házát kősziklára építette“ címen megjelent pá-ratlan regényében.

Rosenius, a prédikátor

23 éves volt, amikor Kalajokiban einangzott az íté-let. Szegénysége miatt ebben az évben kénytelen volt tanulmánya színhelyét, Uppsala egyetemi városát el-hagyni és egy Stockholm mellett lakó grófi családnál nevelői állást vállalni. Ezekben a hónapokban belülről támadta őt a sátán. Bár már évek óta hívő életet élt, most erős kételyek rohanták meg s amikor ezek elmul-tak, már sok lényeges különbséget mutatott lelki élete a finn ébredéssel szemben.

A kalajoki tárgyalás után négy esztendő mult el, amikor ez a szálas, megnyerő megjelenésű svéd éb-resztő prédikátor találkozott Finnországban járva egy lakodalmon Ruotsalainen Pállal. Ekkor svéd hazájában már komoly evangéliumi munka állt a háta mögött s hite és meggyőződése már nem ingadozott. Az öreg Pál elismerte benne a lélek munkáját, de valahogy nem tudtak közös nevezőre jutni. Pál faragatlanul őszinte volt vele szemben. Szinte nyers is. Úri simogatásnak tartotta a sudár, szép svéd férfi jómodorú fejtegetéseit. Aki ismeri az északi helyzetet s elolvassa ennek a ta-

lálkozásnak regényes leírását Oravala Parasztproféta c. könyvében, az többé-kevésbé eljut arra a látásra, hogy nem a lélek, hanem a talaj különbözősége volt közöttük.

Rosenius Károly Olov (1816—1868) gyermekkorában nem érezte a gyülekezethez tartozás áldásait. Apja Isten országa szolgálatában sokat hányatott ember volt. A kis Olov gyermekségét sokfelé töltötte. Lelkiek tekintetében ima-közösségekben nőtt fel s érlelődött. Ez későbbi ébredési mozgalmára is rányomja a maga bélyegét.

Főiskolára Uppsalába került. Itt jutott a már említett lelki meghasonlás útvesztőjébe. A hitetlenség, a kételkedés határán járt. Ekkor hallotta Scott György methodista lelkészt prédikálni, aki Stockholm gyári munkásságának methodista gondozója volt. Őhozzá ment lelki szorongatásában és Scott ki is lendítette őt a holtpontról. Azzá lett számára, mint Staupitz volt lelkiekben Luther számára. Bibliaolvasás és imádkozás közben oldódott fel benne a krízis. Megismerte Krisztus váltságát s a hit által való megigazulás csodálatos bizonyosságát.

1840-ben lett a stockholmi városi misszió tanítója. Svédország legjelentősebb laikus prédikátorává vált. Egyetemi vizsgák nélkül is igen alapos teológiai képzettségre tett szert.

Hatásának titka — Schartauhoz hasonlóan — abban van, hogy életét kizárólag Krisztusnak, a hitnek szentelte.

Hangsúlyozta a különbséget az ő lutheri felfogása s a methodizmus között. Megmaradt szigorúan az evangélikus egyház keretei között tanításban is és gyakorlatban is. De szerencsésen felszívta magába a methodizmusból a nagy lelkesültség tüzét. Módszerei közé erősen bedolgozta a vasárnapi iskolát, kolportőrmunkát, megkötött forma nélküli gyülekezeti, közösségi életet.

1842-ben Scott-ot tömegtüntetés útján kiűzték Svédországból. Ekkor vette át részben Scott munkáját. Így a „Pietista“ c. kegyességi lap szerkesztését is. Ezáltal, valamint igen sok utazása által ismeretsége, befolyása egyre nagyobb lett. A középosztályt is megnyerte.

Az ő énekeinek köszönhető az ébredés hangjának az egyházi költészetben való erőteljes megszólaltatása is.

Schartau és Rosenius: a svéd lelki ébredés két szikrázó pólusa. Nem futottak egy vonalon. Az egyik egyházibb, a másik szabadabb. De kétségtelenül a gáttat nem ismerő Lélek tört bennük utat. A svéd egyháztörténelem horizontján emelkedő két hatalmas csúcs. A Lélek-munkálta eseményeknek a múlt században valamelyikük mindig a háttére volt svéd földön.

Dán földön

Vessünk egy pillantást Dánia felé is. A dánok nagy ébresztőjének: Grundtvig-nak nevéhez 1839-ben még nem fűződik olyan mértékű mozgalom, amilyen az évek múltán világhíressé lett. Grundtvigianizmusról csak 1848 óta lehet beszélni.

Istennek másik dán választottja: Beck Vilmos pedig a kalajoki tárgyalás évében még csak 8 év körüli gyermek.

A dán népnek ez a két nagy lelki embere nem tudott egy vonalon haladni. Tanítványaik és követőik is külön utakon jártak. Mindkettő hatalmas tábort ébresztett. A két irány között még ma is folyik bizonyos versengés.

Az északon lángrakapott ébredési irányoknak inkább Beck Vilmos munkája volt a dán megfelelője. Isten Szentlelke a belmissziói munka szolgálatába állította. 32 éves volt, amikor megalakult a dán Belmissziói Egyesület. Ő maga 1881—1901 között állt ennek az élén. Nem volt kimagaslóan nagy kapacitású ember, de hatása óriási volt, mert ő jelentette abban az időben a biblicitást. Minden igénytelensége mellett hitvalló bátorság kellett ahhoz, hogy szembekiáltsa a felvilágosodás tudós oktatóival: „térdre a Biblia előtt, ti professzorok!”

Grundtvig erősen kiválik sorozatunk keretei közül. Más volt ő, mint észak többi, nagy ébresztője. Nem volt folytatójuk és betetőzőjük, de ellenlbasuk sem. Egyszerűen más volt. A pietizmussal szemben tartózkodó, néha egyenesen bizalmatlan. Mégis meg kell em-

litenünk, mert észak mult századi nagy lelki megújulásának szerves mozgatóját és egyik leghatalmasabb alakját látjuk benne.

Számára az 1839-es év a végleges letelepedést jelentette. Ekkor kapott királyi kegyképpen Koppenhágában lelkészi állást s itt maradt 1872-ben bekövetkezett haláláig.

De amíg eddig eljutott, hosszú, küzdelmes évek szálltak el feje fölött.

1783-ban született. Első határozott lépését, amellyel élénk feltűnést keltett, 1810-ben tette meg. Igébe fogózó lélek volt, aki megdöbbenve látta, hogy e világ homokja hogyan rakódott rá az egyház legnagyobb és egyetlen igazi kincsére: az Igére. Ebben az évben bátorhangú prédikációt tartott ezzel a témával: „Miképpen tűnt el Isten Igéje az ő házából“. Az a mondani való s az a hang, amit megütött, akkor erős megbotránkozást váltott ki.

1824-ben káplán lett Kristianshavn-ben.

Életének igazi fordulópontja 1825 volt. Említett feltűnő prédikációjától kezdve mindedig érlelődő, fejlődő életet élt. Ez az év alakította ki új arcát. Ettől fogva bizonyos mértékben eltért eddigi bibliai állásfoglalásától s az Apostoli Hitvallás felé fordult. Ezt tekintette a legbiztosabb, Krisztusig visszamenő bizonyágtételnek. Ebben az évben adta ki „Az egyház tiltakozása“ c. iratát, melyet Clausen professzor tanításával szembeni vitairatnak szánt. De jelentőségében túlnőtt ezen a pusztán tudományos kérdésen s később a grundtvigianizmus programmiratává vált.

A füzet megjelentetése fegyelmi eljárást robbantott ki. Mielőtt azonban ítélelhozatalra került volna sor, Grundtvig letette a papi talárt. 1832-ben azonban már újra lelkész.

Minden határozott keresztyén beállítottsága mellett is jelentős részben a nemzeti megújulás szolgálatában áll. Nevéhez mulhatatlanul hozzájárult az igazi népnevelés. Ő a népfőiskolák atyja. Sokoldalú egyéniségének ez az arca azonban most messze vezetne, ha beletekinténénk.

Mint egyházi énekköltő a legnagyobb. Énekei öt vastag kötetre terjednek s számuk 1400 fölött van. Említett vitairatán kívül ezek az énekek mutatják legszínesebben az északi ébredés mellett futó külön útját. Míg az ébredési mozgalmak Haugétól Ruotsalainenig

és Laestadiustól Beck Vilmosig mind a megtérés, szent élet, bűn és kegyelem körül forognak, ő az egyházzól, a Szentlélekről, pünkösdről zeng csodálatosan szép diadalmi énekeket. Strófáin napsugár csillog keresztül s valami megmagyarázhatatlan öröm, sugárzó békesség és derű ragad bennük magával. Az ő keresztyénisége örvendező, diadalmas keresztyéniség.

A Gamle Aker lakója

Az 1839-es esztendő a norvég kegyesség számára már nem hoz újat. Az ébredés ügye itt már nem idegen. Osló kegyes népe kegyeletos hálaadással megy el a Gamle Aker nevű temető mellett. Egy templom közvetlen szomszédságában van ez a sírkert, amelyben a mulandóság törvénye alá vetve várja Jézusát s a romolhatatlanságban való feltámadást Hauge teste. 1839-ben immár 15-ik éve.

Isten Hauge Miklós Jánost (1771—1824) választotta ki arra, hogy Norvégiában gyujtogassa a Szentlélek tüzet. Észak nagy ébresztői között ő az, akinek pályafutása legjobban hasonlít Kalajoki vádlottainak sorsához. Neki amazoknál jóval többet kellett az evangéliumért szenvednie.

25 éves volt, amikor Isten hívó szavát — mezei munka közben — meghallotta. Teljes odaadás és nyolc évi boldog bizonyoságtévő lángolás volt a felelet. Mint vándorevangélizátor járta fáradhatatlanul hazája hegyes-völgyes útjait. Rendkívüli munkabírású, szívós testű ember volt.

A személyes munka, a négyszemközti beszélgetés volt munkájának gerince. Egy-egy jól elhelyezett mondat, megjegyzéssel, kérdéssel rendkívüli hatást tudott elérni.

Egy idegen házban összekerült egyszer egyik legélesebb haragosával, aki kihasználva az alkalmat, hogy végre szemtől-szembe áll Haugéval, éktelen haragjában minősíthetetlen durvasággal támadt rá s még öklöt is emelt. A heves jelenet nem zökkentette ki Haugét szelíd nyugalmából. Amikor az ember tomboló dühe alábbhagyott, magára terítette kabátját s úgy félig elmenőben szólt csendes hangon haragosának:

— Jó, ha van az embernek télvíz idején mit magára vennie s az is jó, ha fel van ruházva Krisztus szeretetével s tud imádkozni azokért, akik rátámadnak s üldözik.

A szelíd szó nyomán a haragos férfi szelíd báránnyá változott, bűnbánó könny csordult a szeméből s alig tudott Haugétól elválni.

Mint igehirdető is rendkívüli hatású volt. Titka nem külső megjelenése, vagy szívekbe látó képessége volt, hanem a Szentlélek erejéhez való folyamodás és ragaszkodás. A Krisztusban lett váltságot tudta úgy hirdetni, hogy megrendítette vele az emberi szíveket. A bűn rablásának a mélysége, Krisztusban való felszabadulás s a megtérésre hívó szó voltak a főbb vonások minden igehirdetésében.

Lelki mélységeivel rendkívüli életrevalóság és gyakorlatiasság párosult. Gyönyörűség számára minden munka s kaszasuhintás vagy kötőtű mellett egyformán tud bizonyosságot tenni. Gyakorlati ötletei kimeríthetetlenek voltak. Az első norvég papírmalom az ő találékonyágát és munkáját dicséri. Belefogott kereskedelmi vállalkozásokba is. Minden ilyen vállalkozása egy-egy evangélikációs központ és lehetőség volt számára.

Kereszthordozástól azonban nem volt mentes az élete. Az evangélium ügyéért viselt szenvedése az ébredés történetében szinte egyedülálló. Az elszikkadt és elhidegedett egyházi hivatalosak nem nézték jó szemmel ébresztő lelki munkáját s otthonokban tartott bizonyágtevő igehirdetéseikért többször is börtönbe vetették. A törvény, amire ezeknél is s későbbi nagy pörénél is hivatkoztak, 1741-ben kelt s lényegében azonos volt az az 1726-ból való svéd-finn konventplakáttal, melynek alapján Kalajokiban a finn felébredteket vádolták s elítélték. Hauge védekezése is hasonló Kalajoki vádlottaiéhoz. Pellengérrre állította a törvény alkalmazásának visszaszámítását. Míg cégéres bűnösök, iszákosak, paráznak szabadon járhatnak, őt igehirdetésért ítélet elé állítják.

A századforduló körüli években vagy tíz alkalommal került börtönbe. Igéretre akarták bírni, hogy bizonyágtételeit abba hagyja. Nem volt rá hajlandó.

A nagy támadás 1804-ben indult ellene. Ügyét igen nagy körültekintéssel folytatták. Mindenképp biztosítani akarták Hauge elítélését és teljes elnémítását. Évek hosz-

szű során át csak kihallgatások folytak. Több mint 600 tanút hallgattak ki. Közben ő a börtönben sínylődött.

Fogsága kellemetlen volt. Az első év folyamán csak háromszor jutott friss levegőre. Irni, olvasni nem volt módjában. Eddig vas egészsége lassan megromlott. Testi szenvedése mellett a magáramaradt ember súlyos lelki szenvedéseken is átment. Tervszerű lelki gyöttrői már addig is eljutottak, hogy késznek mutatkozott lemondani az evangélizáció munkájáról.

Négy évi keserves vizsgálati fogság után sótermelő munkára szabadlábra helyezték. Csak néhány hónapig tartott az egész, de a testileg-lelkileg ronccsá gyötört Hauge újra kapcsolatba jutott az ébredéssel és ez életelixir volt számára. Még két évig volt a börtön falai között, de ez már nem volt oly sanyarú.

A felsőbbség annyira tudatában volt a Haugéval elkövetett méltánytalanságnak, hogy — bár az ítélet tessék-lássék fenntartotta a tekintély-látszatot — néhány év múlva 2000 tallért utalt ki számára a fogság alatti veszteségek pótlására.

Szabadulásakor már beteg, rokkant ember volt. A régi testi munkabírása eltűnt. Osló mellett telepedett le s testi gyengesége ellenére mintaszerűen gazdálkodott. Többféle betegség is kínozta, de lelke hálaadással volt tele. „Az Úr túlaradóan jó volt hozzám — írja ebben az időben — minden kísértésben kézen tartott, a maga erejét adta nekem, szívembe és számba éneket adott és — ami nélkül ez nem is lett volna lehetséges — adta nekem a vele való társalgás lelkét. Gyakran leborultam előtte. Megalázta szívemet s én megújítottam neki tett fogadásaimat.“

Lassan újra az ébredés élére állt. Ha nem is járt úgy, mint régen, levelezett, könyveket írt, irányított s a népből nőtt ébresztő prédikátorok egész sora járt házához, mint az ébredés központjához. Már a hivatalos egyház is figyelembe vette, elismerte munkáját s lelkészek, teológiai tanárok, püspökök keresték fel otthonát.

Sok betegségtől gyötörve, de békeséges szívvel halt meg. Utolsó óráiban nem e világból való öröm sugárzott arcán s szívből jövő hangon sóhajtott fel:

— Ó, te örök, szerető Isten!

— Magához akar venni! — készítette őt elő felesége.

— Igen! — hangzott a boldog válasz.

Igy ment haza Urához 1824 március 29-én.

A norvég ébredés irányítója maradt halála után is hosszú évtizedeken át, bár közben a norvég hithű keresztvénséget más hatások is termékenyítőleg érik.

A norvég ébredésre tekintve észre kell vennünk még egy körülményt. Szemünk elé idéztük az 1839-ik évet, amikor Finnországban az 1726-i konventplakát alapján papok és világiak állanak vádlottan az evangélium ügyéért törvény előtt. Norvégiában — mint említettük — Haugét is egy ehhez hasonló, az 1741-i, konventikulumokat tiltó törvény alapján üldözték. Náluk azonban épp az 1839-es esztendőben érvényteleníti a „storting“ (parlament) ezt a törvényt.

Törvények erejének különös találkozása ez az év.

Az Ige köszálként megáll...

Lagus jól látott. Az ének túl zengett időközön. És túl határokon.

A jövő hangja volt. Akkor talán csak vajúdás, formálódás, kiforratlan megnyilatkozások hangjának tűnt fel. Kemény, merev, kiszikkadt burkot döngetett a hang. Gúnyos mosollyal ítélkeztek, akik a burok mögött voltak.

De a hang mellé sok-sok hangszer hangja társult s egyesült az ébredés szimfóniájában.

A burok pedig levált.

Az egyház megújult.

* * *

A Lélek hangja volt. Világosságot, naptámadatot jelző harsona. Megszólalt szerte északon. Ütemére ezek és tizezrek menetelnek ma is.

Nem ismer gátat és akadályt. Mert a Szentlélek hangja..

Talán ezt látta Hedberg is, — aki kortársai közül majdnem mindenkit túlélte, — amikor élete utolsó délutánján látó szemekkel elmerengett Kemiö öreg temploma felé.

És ezt tudta Malmberg is, aki az ítéletben kiszabott féléves hivatalvesztésének megkezdése előtti utolsó prédikációjában, — mint már említettük — Lapua népe előtt elmondta:

— A sátán azt hiszi győzött, amikor szájkosarat raktott rám. De csalódni fog, mert Isten száját nem foghatja be!